



Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

**Fakulteten för veterinärmedicin och
husdjursvetenskap**

Institutionen för biomedicin och veterinär
folkhälsovetenskap

Glappet mellan teori och praktik

*– etisk stress, kognitiv dissonans och beslutsfattande inom veterinär
yrkesutövning*

Johanna Mollbrink

*Uppsala
2018*

Glappet mellan teori och praktik – etisk stress, kognitiv dissonans och beslutsfattande inom veterinär yrkesutövning

The Gap between Theory and Practice – moral stress, cognitive dissonance and decision-making in veterinary practice

Johanna Mollbrink

Handledare: *Helena Röcklinsberg, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för husdjurens miljö och hälsa*

Examinator: *Maria Löfgren, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för biomedicin och veterinär folkhälsovetenskap*

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i veterinärmedicin

Kurskod: EX0700

Program/utbildning: Veterinärprogrammet

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2018

Serienamn: Veterinärprogrammet, examensarbete för kandidatexamen

Delnummer i serien: 2018:61

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: *etisk stress, kognitiv dissonans, beslutsfattande, veterinärmedicin, psykologi*

Keywords: *moral stress, cognitive dissonance, decision-making, veterinary medicine, psychology*

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för veterinärmedicin och husdjursvetenskap
Institutionen för biomedicin och veterinär folkhälsovetenskap

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	1
Summary	2
Inledning	3
Material och metoder	3
Litteraturoversikt.....	3
Etisk stress.....	4
<i>Definition</i>	4
Etisk stress och veterinärers arbetsmiljö	4
<i>Individuella faktorer</i>	4
<i>Bekvämlighetsavlivning</i>	4
<i>Det man vill, men inte får</i>	5
<i>Det man måste, men inte vill</i>	5
Etisk stress och veterinärers hälsa.....	5
<i>Empatirötthet</i>	5
<i>Utbrändhet</i>	6
<i>Övrig hälsopåverkan</i>	6
Kognitiv dissonansteori.....	7
<i>Definition</i>	7
<i>Olika sätt att hantera kognitiv dissonans</i>	7
Diskussion	9
Yrkesutövning, arbetsmiljö och hälsa	9
Relationen mellan etisk stress och kognitiv dissonans	10
Kognitiv dissonans och beslutsfattande	11
Konklusion	12
Acknowledgements	13
Litteraturförteckning	14

SAMMANFATTNING

Konflikterande intressen inom djursjukvården är en del av veterinärers vardagliga arbetsmiljö och påverkar veterinärers hälsa, yrkesroll, yrkesutövning och beslutsfattande. Konflikterande intressen kan även vara en orsak till uppkomsten av etisk stress, vilket kan definieras som den konflikt eller det lidande som uppstår då en människa inte kan handla utifrån sin moral. Etisk stress har en rad effekter på veterinärers hälsa och kan orsaka utbrändhet, empatitrötthet, relationsproblem, missbruk och självmord. Utbrändhet försämrar veterinärers professionella kommunikativa färdigheter, vilket kan resultera i att djurägarnas följsamhet med behandlingsinstruktioner blir sämre. Etisk stress kan även försämra veterinärers fysiska och mentala hälsa samt välbefinnande. Att förebygga etisk stress inom djursjukvården eller ge veterinärer bättre verktyg för att hantera den är därför angeläget. Kognitiv dissonans är ett psykologiskt begrepp som kan förklara varför människor mår dåligt när de inte följer sina värderingar och kan uppkomma i samma situationer som etisk stress. Etisk stress kan leda till kognitiv dissonans, då människor har en psykologisk drivkraft att upprätthålla ömsesidig kompatibilitet mellan sina åsikter, attityder och beteenden. Kognitiv dissonans kan uppkomma som en konsekvens av etisk stress och leda till en åsikts-, attityd- eller beteendeförskjutning, eller till att en persons åsikter cementeras och blir mer rigida. Dessa processer kan ha inverkan på veterinärers beslutsfattande inom yrket och sker ofta omedvetet. Frågeställningen i denna uppsats riktar därför in sig på att förklara vad etisk stress är, när det uppkommer och hur etisk stress påverkar veterinärers hälsa. Den riktar även in sig på att förklara vad kognitiv dissonans är, när det uppkommer, hur fenomenen etisk stress och kognitiv dissonans är relaterade till varandra samt hur denna relation kan påverka veterinärers beslutsfattande inom yrket. För veterinärer är det viktigt att ha kunskap om detta, då de kan uppleva etisk stress i yrket. Kognitiv dissonans är en vanlig psykologisk process människor ofta upplever, men inom veterinär yrkesutövning kan den ha en allvarlig påverkan på viktiga beslut om liv och död. Kunskap om etisk stress, kognitiv dissonans och deras inbördes relation är således viktig för veterinärer, dels för att fenomenen kan påverka veterinärers hälsa och yrkesutövning, men även ha konsekvenser för beslutsfattande om djurens vård och behandling.

SUMMARY

The working environment of veterinary professionals is normally characterized by many conflicting interests that may affect the health and wellbeing of veterinarians, as well as their assignments, professional practice and decision-making. Conflicting interests may contribute to moral stress at the workplace, which can be defined as a conflict or a negative psychological state stemming from an inability to fulfil relevant moral obligations. Moral stress can cause worn-out, compassion fatigue, divorce, substance abuse and suicide in veterinarians. It can also worsen the compliance of pet owners, as a result of impaired professional communication-skills in veterinarians. Moral stress has deteriorating effects on the wellbeing of veterinarians in terms of their physical and mental health. Tackling moral stress or preventing moral stress altogether is therefore an urgent issue for veterinary workplaces. Cognitive dissonance is a psychological concept that outlines why people feel remorseful when they are unable to live up to their moral standards and the circumstances in which it can take place regularly overlaps with situations that can cause moral stress. Consequently, moral stress may trigger an incentive to reduce cognitive dissonance, and this can be explained by people's psychological driving force to maintain consistency between their beliefs, attitudes and behaviors. Moral stress can induce cognitive dissonance and this can influence decision-making in veterinary practice by subconsciously causing a shift, or rigidity, in the attitudes, beliefs and behaviors of the veterinarian. The aim of this study was therefore to define moral stress and to map its emergence and effects on veterinary health. A further aim was also to define cognitive dissonance, its relation to moral stress and the influence of moral stress and cognitive dissonance on decision-making in veterinary practice. Moral stress is often experienced by veterinarians and closely related to cognitive dissonance and it is important for veterinarians to be aware of these concepts and their implications. Though cognitive dissonance is a common psychological process, for veterinarians it may affect their decision-making regarding the care of animals. Attentiveness to these concepts and their possible consequences may prevent bad treatment decision, enhance animal care and reduce negative health outcomes for veterinarians.

INLEDNING

Veterinärmedicinen är idag ett område i snabb utveckling. Teknisk utveckling, ökad specialisering, djurägarnas ökade krav på avancerad och specialiserad djursjukvård samt att fler människor idag har husdjur och lägger mer pengar på deras vård är faktorer som kan bidra till detta. Husdjurens värde i människors ögon har ökat och många djurägare ser sina husdjur som familjemedlemmar (Rollin, 2011). Stora företagskoncerner inom djursjukvård kommer med krav på ”försäljning” av djursjukvård och flera motstridiga intressen påverkar veterinärens yrkesroll, yrkesutövning och beslutsfattande. Dessa konflikterande intressen kan bidra till etisk stress (Bartram & Baldwin, 2010; Tran *et. al.*, 2014). Som en konsekvens av etisk stress kan kognitiv dissonans uppkomma i form av en åsikts-, attityd- eller beteendeförskjutning, eller att en person blir mer rigid i sina åsikter (Bennett & Perini, 2003). Detta kan få konsekvenser för till exempel patienternas vård. Etisk stress och kognitiv dissonans är således begrepp med praktiska implikationer inom veterinärmedicin och viktiga för veterinärer att förstå.

Frågeställningen i denna litteraturöversikt riktar in sig på att ringa in vad etisk stress och kognitiv dissonans är, när etisk stress och kognitiv dissonans uppkommer samt hur etisk stress påverkar veterinärers hälsa. Syftet med litteraturgenomgången är att belysa hur etisk stress är relaterat till kognitiv dissonans och hur denna relation kan påverka beslutsfattande i yrket. Detta är relevant då veterinärer fattar många viktiga beslut och då etisk stress är en del av veterinärers vardag på många arbetsplatser. Tänkbara konsekvenser av uppsatsen kan vara ökad förståelse för hur etisk stress kan påverka veterinärers hälsa och hur kognitiv dissonans kan utöva inflytande på deras beslutsfattande.

MATERIAL OCH METODER

Litteratursökningen genomfördes i databaserna PsycInfo, Scopus och Web of Science. PsycInfo valdes då den är inriktad på psykologi och angränsande ämnesområden och Scopus och Web of Science då dessa databaser är multi-disciplinära. Sökorden kombinerades enligt följande: (”ethical stress” OR ”moral stress”) AND (”veterinary medicine”), samt (”cognitive dissonance” OR ”cognitive dissonance theory”) AND (”veterinary medicine” OR ”animals”). Dessa båda sökningar genomfördes i alla tre databaser. Materialet som erhöles var av tillräcklig relevans, mängd och kvalitet för att besvara frågeställningen och detta motiverade varför inte andra sökord och/eller kombinationer av sökord användes. De artiklar som valdes ut var vetenskapligt granskade och detta utgjorde således ett urvals- och avgränsningskriterie vid litteratursökningen.

LITTERATURÖVERSIKT

Denna litteraturöversikt kommer inledningsvis att redogöra för vad etisk stress är, när etisk stress uppkommer inom veterinäryrket och hur etisk stress kan påverka veterinärers hälsa. Avslutningsvis kommer den att redogöra för vad kognitiv dissonans är, när kognitiv dissonans uppkommer, hur kognitiv dissonans kan hanteras samt hur fenomenen etisk stress och kognitiv dissonans är relaterade till varandra.

Etisk stress

Definition

Etisk stress kan visa sig i veterinärers yrkesutövning och slå rot där det finns motsättningar mellan veterinärens egna bevekelsegrunder för att utöva yrket (det som driver veterinären att utöva yrket och motiverade valet av arbetsfält) och dennes arbetsuppgifter (Rollin, 2011). Ett för stort glapp mellan en persons inre motivation och drivkraft och de faktiska arbetsuppgifterna kan således definieras som tillståndet *etisk stress* (Kipperman *et. al.*, 2017). Etisk stress kan även ringas in som ett fenomen vilket uppkommer i förhållande till begränsningar i ett yrkesutövande. Den etiska stressen kan sägas uppstå i situationer när den etiskt mest riktiga handlingen är känd, exempelvis av en vårdgivare, men av något skäl är praktiskt ogenomförbar (Wallace, 2017). Etisk stress kan inträda när det finns en diskrepans mellan vad veterinären skulle vilja göra och vad hen kan göra, det vill säga ett glapp mellan ideal och verklighet (Kipperman *et. al.*, 2017).

Etisk stress kan framkallas av en motsättning mellan en persons handlingssätt och uppfattade etiska yrkesförpliktelser. Grogrunder likt dessa identifieras frekvent av vårdpersonal, såsom läkare och sjuksköterskor, som källor till den inre slitningen etisk stress (Crane *et. al.*, 2015). Etisk stress är således en känsla, en konflikt eller något som uppkommer i relation till yttre begränsningar i ett yrke. Inom människovården liknas etisk stress ofta med ett psykologiskt kval, vilket härstammar från ett engagemang, eller misslyckande, att förhindra beslut eller beteenden vilka bryter mot, eller kommer att bryta mot, ens egna moraliska och etiska hållning (Crane *et. al.*, 2015).

Etisk stress och veterinärers arbetsmiljö

Individuella faktorer

Individuella faktorer hos veterinärer, eller andra som arbetar med djur, kan påverka när och hur den etiska stressen tar form. Det har visat sig att personlighetsdraget perfektionism kan utgöra en byggsten vid uppkomsten av etisk stress, då människor med detta personlighetsdrag tenderar att tillskriva sig själva och andra rigida och höga prestationskrav. Perfektionism kan också påverka hur individen tänker kring etiskt stressfulla situationer. Detta är betydelsefullt vid uppkomsten av etisk stress, men andra faktorer, såsom etiskt klimat på arbetsplatsen och graden av uppmärksamhet på etiska frågor, kan också påverka upplevelsen av etisk stress hos vårdgivande personal (Crane *et. al.*, 2015). Andra aspekter som påverkar när och hur etisk stress skapas har till exempel visat sig vara individens grad av engagemang i djur som ska avlivas av bekvämlighetsskäl och hur mycket individen bekymrar sig över djurens död. Detta gäller i de fall då individen själv måste utföra avlivningar som en del av en yrkesutövning. Hos individer med det tvetydiga ansvaret att både sköta om och avliva djur ökar en känsla av samhörighet med eller kärlek till djur risken för etisk stress (Rohlf & Bennett, 2005).

Bekvämlighetsavlivning

Utförandet av bekvämlighetsavlivning, det vill säga avlivning av friska djur utan medicinska skäl, utgör ett exempel på en källa till etisk stress. Hur ofta en veterinär utför bekvämlighetsavlivning kan påverka dennes benägenhet att uppleva etisk stress, där högre frekvens ger en ökad benägenhet (Wallace, 2017). För djursjukskötare kan avlivning av friska

eller behandlingsbara djur orsaka etisk stress, då denna arbetsuppgift står i skarp kontrast till djursjukskötarens egna, inre motiv att hjälpa djur (Deacon, 2011).

Det man vill, men inte får

Som tidigare nämnts kan etisk stress inträda när det finns ett glapp mellan vad veterinären skulle vilja göra och vad hen kan göra (Kipperman *et. al.*, 2017). Detta glapp kan se olika ut på olika arbetsplatser. Veterinärens yrkesutövning är således ibland mycket etiskt komplex, då den är till för både djurens och deras ägares intressen och dessa kan stå i opposition till varandra (Bartram & Baldwin, 2010). Det är vanligt att veterinärer i sin vardag ställs inför motsättningen att, å ena sidan, vilja förbättra djurs välfärd och lindra djurs lidande och att, å andra sidan, ta hänsyn till djurägarens ekonomiska förmåga att betala för vården. Konsekvenserna av djurägarens begränsade ekonomiska kapacitet kan således framkalla etisk stress hos veterinärer (Kipperman *et. al.*, 2017).

Under omständigheter när den etiskt mest riktiga handlingen är känd för vårdgivaren, men inte kan genomföras, kan etisk stress gestalta sig (Wallace, 2017). Anledningen till varför handlingen inte kan genomföras beror på situationen. Det kan vara så att veterinären och djurägaren har olika syn på vad livskvalité innebär för djuret, det kan röra sig om ekonomiska begränsningar, eller andra orsaker som driver djurägarens beslut att avliva istället för att behandla. Denna balansgång mellan vad som är bäst för djuret och hänsyn inför djurägarens önskemål tvingar ibland veterinären att agera i motsättning till sina egna etiska övertygelser. Omständigheter som dessa kan bidra till uppkomst av etisk stress (Tran *et. al.*, 2014). Det dubbla ansvaret veterinären innehar mot djuret och djurägaren ger således upphov till etisk stress (Hartnack *et. al.*, 2016).

Det man måste, men inte vill

Etisk stress beskrivs ofta som härrörande från ett engagemang, eller misslyckande, att förhindra beslut eller beteenden som bryter mot, eller kommer att bryta mot, ens egna etiska övertygelser (Crane *et. al.*, 2015). Det finns många exempel på etiska utmaningar i den veterinära vardagen, såsom att veterinärer ofta behöver balansera mellan att visa hänsyn inför djurägarnas förväntningar eller krav och patienternas välfärd, samtidigt som kollegors etiska synpunkter, samhällsnyttan och klinikens kommersiella intressen ska tas i beaktande (Bartram & Baldwin, 2010). Ett annat etiskt dilemma inom smådjursmedicin är när djurägare vill fortsätta att behandla obotligt sjuka djur (Hartnack *et. al.*, 2016). Som tidigare tagits upp kan etisk stress slå rot när veterinären agerar mot sin egen etik och moral. Inför ett beslut som kan ge upphov till etisk stress föreligger i många fall motsättningar, till exempel mellan veterinärens egna etiska övertygelser och klinikens intressen.

Etisk stress och veterinärers hälsa

Empatitrötthet

Etisk stress har en betydande hälsopåverkan på så sätt att den utgör en nyckelkomponent i det som kallas för ”compassion fatigue” eller på svenska empatitrötthet (Folger & Colleran, 2015). Denna trötthet utvecklas över tid och kan ge upphov till en rad olika symtom hos veterinärer, exempelvis en mental avskärmning från verkligheten (dissociation), känslomässig avtrubning,

social isolering, sömnproblem, spändhet, gråtmildhet samt psykologiska kamp- eller flyktreaktioner (Cohen, 2007). Etisk stress och empatitrötthet, efter upprepade konfrontationer med trauman såsom avlivning och möten med vanvårdade eller misshandlade djur, ringas ofta in som betydande yrkesrelaterade risker inom veterinärmedicinskt arbete (Spitznagel *et. al.*, 2017).

Utbrändhet

Etisk stress kan påverka veterinärers hälsa på olika sätt och till exempel framkalla utbrändhet. Etisk stress kan orsakas av att veterinärers inre drivkraft och kapacitet att hjälpa sina patienter regelbundet kan förnekas och förvägras dem, exempelvis med hänvisning till ekonomiska förtecken. Detta har visat sig vara en bidragande orsak till yrkesrelaterad utbrändhet (Kipperman *et. al.*, 2017). Avlivning av djur som har en dålig medicinsk prognos uppvisar, enligt forskning, en positiv korrelation med både yrkesrelaterad utbrändhet och psykologisk stress. Denna korrelation var dock inte signifikant när det gällde avlivning av friska eller behandlingsbara djur. Detta tror emellertid forskare beror på att avlivning av djur med en dålig medicinsk prognos kan framkalla starkare negativa effekter på veterinärers psykologiska välbefinnande, eftersom att dessa avlivningar kräver mer känslomässigt arbete från veterinärers sida i förhållande till djurägaren. Till exempel kräver dessa avlivningar att veterinären måste hålla tillbaka sina egna känslomässiga reaktioner inför arbetsuppgiften, för att kunna vara ett bra stöd för och trösta djurägaren (Deacon, 2011). Generellt utgör dock avlivning en betydande orsak till utbrändhet och etisk stress hos veterinärer (Knesl *et. al.*, 2017).

Om etisk stress resulterar i utbrändhet kan det försämra veterinärers kommunikativa färdigheter i yrket. Den enskilda veterinärens kapacitet att tackla etisk stress i yrket kan därför påverka dennes professionella samtalsfärdigheter (Siess *et. al.*, 2015). Enligt forskning kan utbrändhet resultera i en bristande empati för och uppmärksamhet på djurägaren och dennes behov. Utbrändhet försämrar veterinärers professionella kommunikativa färdigheter, vilket resulterar i att djurägarnas följsamhet med behandlingsinstruktioner blir sämre och detta kan leda till negativa konsekvenser för djuret. Ytterligare en negativ konsekvens är att veterinärer som lider av utbrändhet kan förefalla frånvarande och obrydda inför sina patienter (Knesl *et. al.*, 2017).

Övrig hälsopåverkan

Enligt forskningen representerar etisk stress en helt unik och förrädisk form av stress, som inte kan lindras eller dämpas genom vanliga stresshanteringsstrategier. Den möjliga långtgående effekten av sådan uppdämd stress kan manifesteras sig i form av nedsatt välbefinnande, missbruk, försämrad fysisk och mental hälsa, relationsproblem och självmord (Rollin, 2011). Beslut som kan ge upphov till etisk stress innehåller ofta motsättningar, till exempel mellan djurägarens och djurets intressen, och i de fall då dessa konflikter inte är förhandlingsbara, det vill säga är omöjliga att påverka för veterinären, kan den etiska stressen resultera i psykisk ohälsa (Tran *et. al.*, 2014).

Kognitiv dissonansteori

Definition

Kognitiv dissonansteori utvecklades av psykologen Leon Festinger 1957 (Vet Times, 2011) och teorin har varit mycket inflytelserik inom socialpsykologi (Bennett & Perini, 2003). För att klargöra vad den handlar om kan förklaringar av orden "kognition" och "dissonans" vara till hjälp. Ordet kognition beskriver i detta sammanhang tänkande och dissonans en motsättning (Vet Times, 2011).

Kognitiv dissonans är ett av de mest välstuderade fenomenen i psykologins historia (Egan *et. al.*, 2007). En generell beskrivning av fenomenet är en konflikt mellan inkompatibla kognitioner, vilken leder till förhöjd vaksamhet och negativa affekter (Ferrely *et. al.*, 2015). Forskning har även visat att människor upplever kognitiv dissonans som obehagligt (Egan *et. al.*, 2007). Kognitiv dissonans kan beskrivas som ett tillstånd av känslomässigt obehag och oro (Ferrely *et. al.*, 2015), vilket människor upplever när de hyser oförenliga attityder eller beter sig oförenligt med sina attityder eller åsikter. Fenomenet kan till exempel härröra från konflikterande uppfattningar:

"So cognitive dissonance describes situations where we are given new information, are asked to perform a behavior, or are subjected to behaviors that doesn't fit in with our current understanding of the world. It is considered a very important theory because it causes a great deal of emotional conflict, and hence a great deal of stress" (Vet Times, 2011).

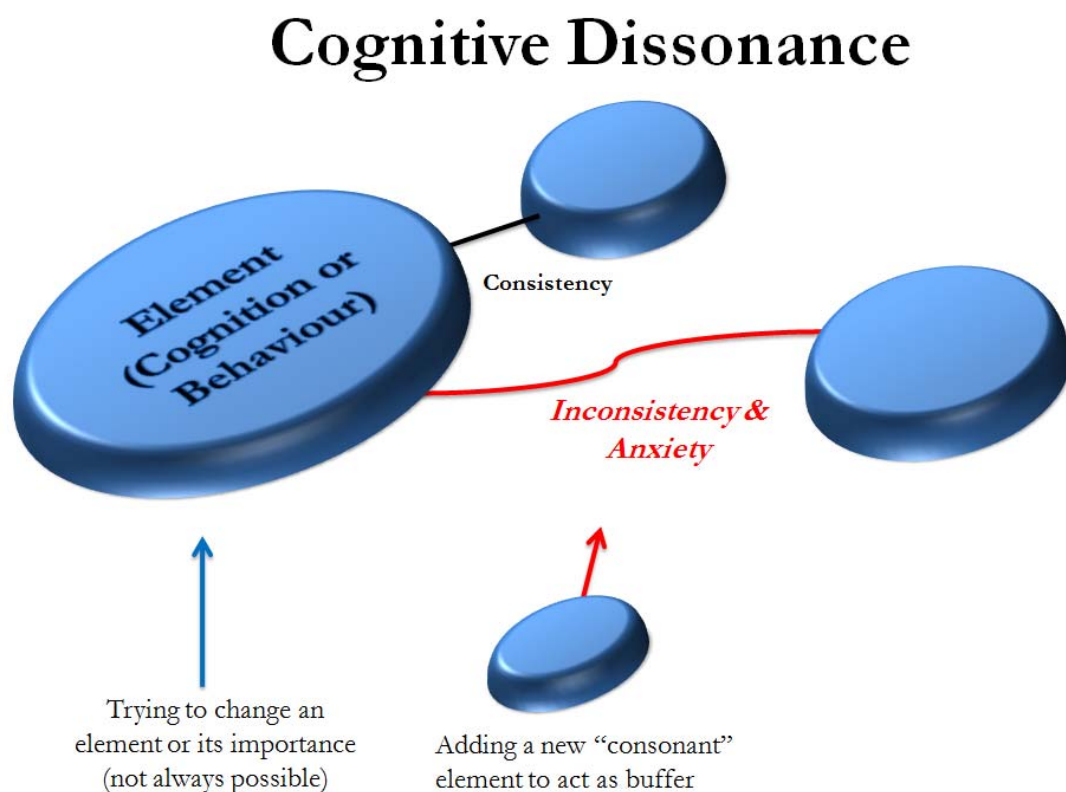
Människor upplever således kognitiv dissonans när deras åsikter, attityder och beteenden är i konflikt med varandra (Bastian & Loughnan, 2017). Fenomenet kan uppkomma när en person beter sig inkonsekvent i relation till sina etiska övertygelser (Leitsberger *et. al.*, 2016) och kan då framkallas av diskrepansen mellan en persons beteende och moral (Zentall, 2010). Det kan också uppstå som ett resultat av konflikterande tankar: *"Cognitive dissonance can be defined as the conflict that arises when there is an inconsistency between one's beliefs and one's behavior, or between two cognitions"* (Alessandri *et. al.*, 2008, s. 673). Enligt kognitiv dissonansteori avspeglas en persons etiska åsikter i dennes beteenden och inte tvärtom (Green *et. al.*, 2012).

Olika sätt att hantera kognitiv dissonans

Enligt kognitiv dissonansteori är människor motiverade att undvika inkonsekventa kognitioner och har en benägenhet att aktivt undvika situationer eller information som kan öka deras kognitiva dissonans (Leary *et. al.*, 2015; Rothgerber, 2015). Det känslomässiga obehaget motiverar således personen att reducera sin dissonans genom att förändra sin åsikt eller övertygelse, så att den bättre ligger till grund för eller rättfärdigar beteendet (Alessandri *et. al.*, 2008; Zentall, 2010). Denna åsiktsförskjutning sker även om personen förstår att beteendet som ska rättfärdigas inte är optimalt (Wassink *et. al.*, 2010). Människor tenderar enligt kognitiv dissonansteori att hålla isär sina utvärderingar av olika besluts konsekvenser efter ett beslutsfattande. Isärhållandet syftar till att förstärka de uppfattade relativa fördelarna med det fattade beslutet (Brownstein *et. al.*, 2004). Om en person fattat ett beslut, men hade kunnat fatta

ett annat, tenderar hen således att inte jämföra sina utvärderingar och tankar kring de olika beslutens konsekvenser, för att undvika kognitiv dissonans.

Att upprätthålla kognitiv samstämmighet, vilket kan definieras som när en individs åsikter, attityder och beteenden är ömsesidigt kompatibla, är en stark inneboende drivkraft hos människor (Hjelmar, 2011). Leary *et. al.* (2015) skriver bland annat att *"The premier cognitive consistency perspective is cognitive dissonance theory, in which it is proposed that people are motivated to maintain cognitive consistency and, thus, to change dissonant cognitions to render them consistent"* (Leary *et. al.*, 2015, s. 501). Kognitioner som står i konflikt med en människas beteende, eller andra kognitioner, kallas i teorin för dissonanta och kognitioner som inte gör det för konsonanta (Nijland *et. al.*, 2013).



Dissonance Reduction

Figur 1. En modell över kognitiv dissonans. Cognitive Dissonance Diagram
<http://wikimedia.org/wiki/File:CognitiveDissonanceDiagram.jpg> av Tesseract2 (Licens Creative Commons BY-SA 3.0).

Prunty & Apple (2015) beskriver att människor tenderar att ta bort eller förvränga dissonanta kognitioner eller addera eller betona konsonanta kognitioner för att reducera kognitiv dissonans (se även *Figur 1.*):

"When an individual is of two minds that disagree – especially about important beliefs, or their expressions in behavior – and realizes it, the disequilibrium of doublethink can manifest an aversive motivational state. In

order to alleviate this negative arousal, dissonance may be reduced by subtracting or derogating dissonant cognitions, or by adding or emphasizing consonant cognitions. People are parsimonious with cognitive effort, and conservative about making changes or modifications to important beliefs and attitudes. Hence, other factors being equal, dissonance reduction tends to follow paths of least resistance” (Prunty & Apple, 2015, s. 266).

Att reducera kognitiv dissonans eller upprätthålla kognitiv samstämmighet kan därför vara en drivkraft i människors attityd- och beteendeförändringar:

”Reduction of dissonance is an important factor in explanations of attitude and behavior change. Strategies to reduce dissonance, most of which occur unconsciously, typically underlie many changes in attitudes, beliefs and behaviors. Paradoxically, however, the same processes can lead to cognitive rigidity, whereby a person maintains existing beliefs, despite strong evidence suggesting they are mistaken, resulting in a profound resistance to attitude or behavior change” (Bennett & Perini, 2003, s. 278).

Drivkraften är ofta omedveten och kan resultera i två saker; antingen att människor ändrar sina attityder, åsikter eller beteenden, eller att de blir mer rigida i sina åsikter, trots bevis på att de har fel. Rigiditeten kan således resultera i ett motstånd mot attityd- eller beteendeförändringar.

DISKUSSION

Frågeställningen har kunnat besvaras genom litteraturgenomgången och svaren har viktiga praktiska implikationer för veterinärers yrkesutövning, arbetsmiljö och hälsa. Även syftet har kunnat ringas in och resultatet visar att relationen mellan etisk stress och kognitiv dissonans samt dess konsekvenser är viktiga områden att belysa. Slutsatserna från litteraturstudien är viktiga, då de har praktiska tillämpningar inom veterinärmedicin samt även kan utgöra uppslag för framtida forskning.

Yrkesutövning, arbetsmiljö och hälsa

Enligt litteraturen är etisk stress en känsla, ett psykologiskt kval eller en konflikt. Konflikter som kan ge upphov till etisk stress kan emellertid se olika ut. Ett exempel på detta är när etisk stress uppstår i relation till yttre begränsningar i ett yrke. Detta definierar inte begreppet *per se*, då yttre begränsningar inte måste finnas *inom* en yrkesutövning för att etisk stress ska uppstå, även om yttre begränsningar ibland kan orsaka etisk stress. Kärnan i etisk stress är en känsla, ett psykologiskt kval eller en konflikt, men ramarna runt etisk stress och vad konflikten orsakas av kan variera. Enligt litteraturen ställs djurhälsopersonal (såsom veterinärer) emellertid ofta inför situationer som kan orsaka, men inte alltid leder till, etisk stress.

Personal inom människovårdande yrken (såsom läkare och sjuksköterskor) kan uppleva etisk stress, liksom djursjukskötare och veterinärer. För veterinärer kan detta till exempel bero på konflikter mellan *det man vill, men inte får* eller mellan *det man måste, men inte vill*. Det kan exempelvis vara svårt att som veterinär förhålla sig till policys eller principer på arbetsplatsen som strider mot ens egna värderingar. Det är, å ena sidan, inte alltid möjligt för veterinärer att agera i enlighet med sina etiska övertygelser, men att bryta mot dem kan, å andra sidan, ge

upphov till etisk stress. Att följa sina etiska övertygelser kan vara problematiskt, på grund av exempelvis organisationskultur, normer eller andra faktorer. Det etiska klimatet på arbetsplatsen och graden av uppmärksamhet på etiska frågor hos individen påverkar även upplevelsen av etisk stress hos vårdgivare, såsom veterinärer.

Individuella faktorer kan göra enskilda veterinärer mer sårbara för att uppleva etisk stress och detta är viktigt att ha kunskap om inom kåren samt rikta uppmärksamhet mot på veterinära arbetsplatser. Faktorer som ökar sårbarheten (risken) för etisk stress är personlighetsdraget perfektionism, kärlek till eller samhörighet med djur hos veterinärer som både sköter om och avlivar djur, samt en hög grad av engagemang i djur som ska avlivas av bekvämlighetsskäl hos veterinärer som utför sådana avlivningar, samt hur mycket de bekymrar sig över djurens död. Litteraturgenomläsningen visade, som tidigare nämnts, även att graden av engagemang och uppmärksamhet på etiska frågor, både hos enskilda individer och på en övergripande nivå på arbetsplatsen, kan ha betydelse för uppkomsten av etisk stress. Således är både individ- och arbetsmiljöfaktorer betydelsefulla vid uppkomsten av etisk stress och påverkar när och hur detta tillstånd visar sig inom veterinär yrkesutövning.

Veterinärer som har personlighetsdraget perfektionism är extra sårbara för etisk stress. Att acceptera att man inte får eller kan göra det man vill i sin yrkesvardag (till exempel på grund av ekonomiska begränsningar, normer på arbetsplatsen eller tidsbrist), eller måste göra saker man inte vill (till exempel utföra bekvämlighetsavlivningar av friska djur) kan vara svårt, men kompliceras ytterligare av egna rigida och höga prestationskrav. Perfektionism är intressant i relation till etisk stress och ansvar för andra, såväl djur som människor. Att som veterinär med detta personlighetsdrag leva upp till sina egna höga krav, kollegornas krav och arbetsgivarens förväntningar, kan vara mödosamt i relation till yttre begränsningar och den etiska komplexa arbetsmiljö som djursjukvården utgör.

Etisk stress kan påverka veterinärers hälsa negativt och bland annat framkalla empatitrötthet och utbrändhet. Utbrändhet kan resultera i en bristande empati för och uppmärksamhet på djurägaren och dennes behov och även försämra veterinärens professionella samtalsfärdigheter, vilket kan leda till att djurägaren blir mindre följsam med behandlingsinstruktioner. Bristande empati kan således påverka patienternas vård och behandling. Veterinärens förmåga och förutsättningar att tackla etisk stress i yrket kan därför ha betydande konsekvenser. Man kan även spekulera i hur veterinärers bristande empati kan gå ut över eller påverka djurägare. Att som djurägare ta sitt djur till en klinik eller ett djursjukhus och söka vård kan innebära en känslomässig utsatthet och en maktlöshet. Det är viktigt att veterinären har tillgång till sin empati i sådana möten. Att etisk stress kan leda till utbrändhet, vilket kan manifestera sig i ett bristande engagemang inför patienterna, är allvarligt och utgör viktig kunskap för djurhälsopersonal. Etisk stress kan ha många negativa effekter på veterinärers hälsa och chefer på veterinära arbetsplatser bör vara uppmärksamma på detta för att aktivt kunna förebygga utbrändhet hos sina anställda, både för veterinärernas hälsa, men även för vårdkvalitetens skull.

Relationen mellan etisk stress och kognitiv dissonans

Syftet med litteraturstudien var bland annat att belysa relationen mellan etisk stress och kognitiv dissonans. Enligt litteraturen finns en överlappning mellan situationer i vilka etisk stress

uppkommer och definitionen av begreppet kognitiv dissonans. Detta innebär att kognitiv dissonans kan visa sig i situationer som orsakar etisk stress.

Etisk stress och kognitiv dissonans kan uppstå när en person beter sig inkonsekvent i relation till, eller inte kan leva i enlighet med eller agera utifrån, sina åsikter eller etiska övertygelser. Både etisk stress och kognitiv dissonans kan således framkallas av en diskrepans mellan en persons beteende och moral.

Ytterligare ett sätt genom vilket begreppen överlappar är när en person har konflikterande uppfattningar, hyser oförenliga attityder eller beter sig oförenligt med sina attityder eller åsikter. Både etisk stress och kognitiv dissonans kan ses när en persons åsikter, attityder och beteenden är i konflikt med varandra. Exempel på detta är när det finns ett glapp mellan vad veterinären skulle vilja göra och vad hen kan göra och detta glapp kan se olika ut på olika veterinära arbetsplatser.

Ytterligare ett exempel på när begreppen överlappar och uppkommer i samma situationer är när det finns tankemotsättningar, det vill säga konflikterande tankar eller en konflikt mellan inkompatibla kognitioner. Det kan till exempel vara motsättningar mellan, å ena sidan, yttre begränsningar i yrket, faktiska arbetsuppgifter, djurägares ekonomiska kapacitet att betala för djursjukvård och, å andra sidan, veterinärens inre motivation och bevekelsegrunder för att utöva yrket och viljan att förbättra djurs välfärd och lindra deras lidande. Veterinärer behöver ofta balansera olika hänsyn, såsom djurägarnas förväntningar eller krav och patienternas välfärd, kollegors etiska synpunkter, samhällsnytta och klinikens kommersiella intressen. Inför beslut som kan ge etisk stress och kognitiv dissonans finns i många fall tankemotsättningar och konflikterande tankar.

Kognitiv dissonans och beslutsfattande

Syftet med litteraturstudien var dessutom att belysa hur relationen mellan etisk stress och kognitiv dissonans kan påverka beslutsfattande hos veterinärer. Det finns en överlappning mellan begreppen, vilket gör att etisk stress och kognitiv dissonans kan uppkomma i samma situationer. Detta innebär att den psykologiska drivkraften att upprätthålla kognitiv samstämmighet kan utlösas av etisk stress. Kognitiv samstämmighet kan definieras som när en individs åsikter, attityder och beteenden är ömsesidigt kompatibla och enligt kognitiv dissonansteori är människors motivation att upprätthålla den ofta omedveten. Enligt denna teori beskrivs processer som reducerar kognitiv dissonans eller upprätthåller kognitiv samstämmighet som två sidor av samma mynt. Etisk stress kan resultera i kognitiv dissonans och en vilja att reducera denna, vilken kan driva fram åsikts-, attityd- eller beteendeförskjutningar. Den kan även resultera i en vilja att upprätthålla kognitiv samstämmighet, vilken kan leda till ett motstånd mot attityd- och beteendeförändringar, åtföljt av kvasi-rationella förklaringar till varför. Beslutsfattande under etisk stress kan således påverkas av dessa processer.

Etisk stress kan leda till kognitiv dissonans ochoreflekterat skapa åsiktsförskjutningar eller leda till rigiditet på arbetsplatsen. Detta kan till exempel manifesteras sig i att de åsikter eller attityder som ligger till grund för viktiga beslut gradvis förskjuts hos en individ, som inte heller tål att ifrågasättas. För veterinärer finns många risker med att landa i rigida uppfattningar i yrket.

Dessa kan resultera i en dålig arbetsmiljö där beslut inte kan ifrågasättas eller omprövas och leda till ett motstånd mot självrannsakan och att se nya lösningar på problem och svårigheter i yrket. Rigida uppfattningar kan även påverka kollegor och andra på arbetsplatsen som också upplever etisk stress, då rigiditet bidrar till det etiska klimatet. Åsikts-, attityd- och beteendeförskjutningar riskerar att påverka veterinärens etiska övertygelser och göra så att dessa förskjuts och anpassas efter de faktiska förutsättningarna och inte grundar sig i det som veterinären egentligen tycker är etiskt riktigt. Risken finns att veterinärens etiska övertygelser förskjuts som ett resultat av undermåliga arbetsmiljöfaktorer eller konflikterande intressen och att detta tillåts ske istället för att dessa processer synliggörs och problematiseras av veterinären.

De rationaliseringar som kognitiv dissonans innebär utgör inte en bra strategi för att hantera etisk stress inom veterinäryrket. Det kan vara svårt att förebygga etisk stress på djursjukhus och kliniker och den är även svår att hantera med vanliga stresshanteringsstrategier, varför kognitiv dissonans blir ett nödvändigt sätt att hantera den på. Kognitiv dissonans är en normal psykologisk mekanism som kan vara funktionell i många fall, men i veterinärers yrkesutövning riskerar den emellertid att ställa till med problem, då den kan inverka på viktiga beslut om liv och död och etiska frågor.

Konklusion

Både individ- och arbetsmiljöfaktorer är betydelsefulla för att etisk stress ska uppstå och denna kunskap behöver lyftas upp och diskuteras inom veterinärkåren, på veterinärers arbetsplatser och på veterinärutbildningar. Det finns många skäl till varför detta är viktigt, till exempel den negativa påverkan etisk stress kan ha på veterinärers hälsa och djursjukvårdens kvalitet. En kartläggning av förekomsten av etisk stress och dess konsekvenser på veterinärers arbetsplatser skulle skapa en större medvetenhet kring begreppet och utgöra en grund för strategier för att förbättra veterinärers arbetsmiljö och yrkesrelaterade hälsa. Strategier och handlingsplaner för att hantera och förebygga etisk stress, utbrändhet, empatitrötthet och självmord behöver finnas på veterinärers arbetsplatser, då de ofta upplever etisk stress och regelbundet ställs inför situationer som kan framkalla både den och ge upphov till ovan nämnda hälsokonsekvenser. Även kunskap om relationen mellan etisk stress och kognitiv dissonans och hur den kan inverka på veterinärers beslutsfattande behöver diskuteras och belysas inom kåren och i arbetslivet, samt borde ingå i veterinärers utbildning i etik, kommunikations- och konsultationsvetenskap. Veterinärkåren, veterinärutbildningar och arbetsplatser måste tillsammans belysa etisk stress som ett arbetsmiljöproblem i yrket och upplysa yrkesverksamma och blivande veterinärer om de faktorer som gör enskilda individer mer sårbara för att drabbas av den. Då veterinäryrket är ett viktigt yrke med många samhällsbärande uppgifter vore det, avslutningsvis, intressant med forskning om hur etisk stress bäst ska hanteras på både individ- och arbetsplatsnivå för att inte ge upphov till långtgående negativa konsekvenser för både veterinärer och samhället.

ACKNOWLEDGEMENTS

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Helena Röcklinsberg för stöd, engagemang, idéer och råd under uppsatsens uppbyggnad, framåtskridande och slutförande. Jag vill tacka Sophia Panofsky för ett gott opponentskap och kommentarer som gjorde uppsatsen bättre. Tack även till Jeremy Rocchio och Sofia Vigren för gott kamratskap, stöd och kloka synpunkter under kandidatuppsatskursen. Utan er hade skrivandet gått sämre och inte alls varit lika roligt. Tack!

LITTERATURFÖRTECKNING

Alessandri, J., Darcheville, J. & Zentall, T.R. (2008). Cognitive dissonance in children: Justification of effort or contrast? *Psychonomic Bulletin & Review*, vol. 15 (3), ss. 673-677.

Bartram, D.J. & Baldwin, D.S. (2010). Veterinary surgeons and suicide: a structured review of possible influences on increased risk. *Veterinary Record*, vol. 166 (13), ss. 388-397.

Bastian, B. & Loughnan, S. (2017). Resolving the Meat-Paradox: A Motivational Account of Morally Troublesome Behavior and Its Maintenance. *Personality and Social Psychology Review*, vol. 21 (3), ss. 278-299.

Bennett, P.C. & Perini, E. (2003). Tail docking in dogs: can attitude change be achieved? *Australian Veterinary Journal*, vol. 81 (5), ss. 277-282.

Brownstein, A.L., Read, S.J. & Simon, D. (2004). Bias at the Racetrack: Effects of Individual Expertise and Task Importance on Predecision Reevaluation of Alternatives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, vol. 30 (7), ss. 891-904.

Cohen, S.P. (2007). Compassion Fatigue and the Veterinary Health Team. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, vol. 37 (1), ss. 123-134.

Crane, M.F., Philips, J.K. & Karin, E. (2015). Trait perfectionism strengthens the negative effects of moral stressors occurring in veterinary practice. *Australian Veterinary Journal*, vol. 93 (10), ss. 354-360.

Deacon, R.E. & Brough, P. (2017). Veterinary nurses' psychological well-being: The impact of patient suffering and death. *Australian Journal of Psychology*, vol. 69 (2), ss. 77-85.

Egan, L.C., Santos, L.R. & Bloom, P. (2007). The Origins of Cognitive Dissonance. *Psychological Science*, vol. 18 (11), ss. 978-983.

Ferrey, A.E., Burleigh, T.J. & Fenske, M.J. (2015). Stimulus-category competition, inhibition, and affective devaluation: a novel account of the uncanny valley. *Frontiers in Psychology*, vol. 6.

Folger, W.R. & Colleran, E. (2015). Euthanasia in cats in a clinical setting. *Journal of Feline Medicine and Surgery*, vol. 17 (1), ss. 73-76.

Green, L.E., Kaler, J., Wassink, G.J., King, E.M. & Grogono-Thomas, R. (2012). Impact of rapid treatment of sheep lame with footrot on welfare and economics and farmer attitudes to lameness in sheep. *Animal Welfare*, vol. 21 (1), ss. 65-71.

Hartnack, S., Springer, S., Pittavino, M. & Grimm, H. (2016). Attitudes of Austrian veterinarians towards euthanasia in small animal practice: impacts of age and gender on views on euthanasia. *BMC Veterinary Research*, vol. 12:26.

Hjelmar, U. (2011). Consumers' purchase of organic food products. A matter of convenience and reflexive practices. *Appetite*, vol. 56 (2), ss. 336-344.

Kipperman, B.S., Kass, P.H. & Rishniw, M. (2017). Factors that influence small animal veterinarians' opinions and actions regarding cost of care and effects of economic limitations on patient care and

outcome and professional career satisfaction and burnout. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, vol. 250 (7), ss. 785-794.

Knesl, O., Hart, B.L., Fine, A.H., Cooper, L., Patterson-Kane, E., Houlikan, K.E. & Anthony, R. (2017). Veterinarians and Humane Endings: When Is It the Right Time to Euthanize a Companion Animal? *Frontiers in Veterinary Science*, vol. 4:45.

Leary, M.R., Raimi, K.T., Jongman-Sereno, K.P. & Diebels, K.J. (2015). Distinguishing Intrapyschic From Interpersonal Motives in Psychological Theory and Research. *Perspectives on Psychological Science*, vol. 10 (4), ss. 497-517.

Leitsberger, M., Benz-Schwarzburg, J. & Grimm, H. (2016). A Speaking Piglet Advertises Beef: An Ethical Analysis on Objectification and Anthropomorphism. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, vol. 29 (6), ss. 1003-1019.

Nijland, H., Aarts, N. & Renes, R. (2013). Frames and Ambivalence in Context: An Analysis of Hands-On Experts' Perception of the Welfare of Animals in Traveling Circuses in The Netherlands. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, vol. 26 (3), ss. 523-535.

Prunty, J. & Apple, K.J. (2015). Painfully Aware: The Effects of Dissonance on Attitudes toward Factory Farming. *Anthrozoös*, vol. 26 (2), ss. 265-278.

Rohlf, V. & Bennett, P. (2005). Perpetration-induced Traumatic Stress in Persons Who Euthanize Nonhuman Animals in Surgeries, Animal Shelters, and Laboratories. *Society & animals: social scientific studies of the human experience of other animals*, vol. 13 (3), ss. 201-219.

Rollin, B.E. (2011). Euthanasia, Moral Stress, and Chronic Illness in Veterinary Medicine. *The Veterinary clinics of North America. Small animal practice*, vol. 41 (3), ss. 651-659.

Rothgerber, H. (2015). Efforts to overcome vegetarian-induced dissonance among meat eaters. *Appetite*, vol. 79, ss. 32-41.

Siess, S., Marziliano, A., Sarma, E.A., Sikorski, L.E. & Moyer, A. (2015). Why Psychology Matters in Veterinary Medicine. *Topics in Companion Animal Medicine*, vol. 30 (2), ss. 43-47.

Spitznagel, M.B., Jacobson, D.M., Cox, M.D. & Carlson, M.D. (2017). Caregiver burden in owners of a sick companion animal: a cross-sectional observational study. *Veterinary Record*, vol. 181 (12), s. 321.

Tran, L., Crane, M.F & Philips, J.K. (2014). The Distinct Role of Performing Euthanasia on Depression and Suicide in Veterinarians. *Journal of Occupational Health Psychology*, vol. 19 (2), ss. 123-132.

Vet Times. Barber, L. (2011-05-09). *Mind your distance: cognitive dissonance*. <http://www.vettimes.co.uk/article/mind-your-distance-cognitive-dissonance/> [2018-02-14]

Wallace, J.E. (2017). Burnout, coping and suicidal ideation: An application and extension of the job demand-control-support model. *Journal of Workplace Behavioral Health*, vol. 32 (2), ss. 99-118.

Wassink, G.J., George, T.R.N., Kaler, J. & Green, L.E. (2010). Footrot and interdigital dermatitis in sheep: Farmer satisfaction with current management, their ideal management and sources used to adopt new strategies. *Preventive Veterinary Medicine*, vol. 96 (1), ss. 65-73.

Zentall, T.R. (2010). Justification of Effort by Humans and Pigeons: Cognitive Dissonance or Contrast? *Current Directions in Psychological Science*, vol. 19 (5), ss. 296-300.